

D^r. MORAVCSIK ERNŐ EMIL

EGYETEMI TANÁR

FELSZÓLALÁSA A TÁRSADALOMTUD. TÁRSASÁG ÁPRILIS 7-IKI ÜLÉSÉN.

Midőn a Társadalomtudományi Társaság választmánya a középiskolai reform kérdésének eszmecsere tárgyául kitűzése alkalmával minket elme- és idegorvosokat is felkért véleményünk nyilvánítására: azt hiszem, azon érzésének akart kifejezést adni, hogy a fiatalok szellemi fejlődésének és munkabírásának megítélésével nemcsak a fizioldgikus, de a patológikus viszonyokat és az ezekkel határos átmeneti állapotokat is figyelembe kell venni.

Ezen kérdés történeti fejlődésével, valamint az ezzel kapcsolatos megfigyelések és kísérletes vizsgálatok eredményeinek felsorolásával nem kívánok itt foglalkozni, mert azokat Dr. Ranschburg a múltkori ülésen referáló előadásában ismertette. Csak azt emelem ki, hogy nálunk, orvosi részről, idevonatkozólag Dr. Ranschburg és Dr. Schuschny Henrik egészségtan-tanár végeztek behatóbb kutatásokat.

Midőn a technikus, a mérnök-építész valamely felületet meg akar terhelni, első sorban meg kell határoznia ennek sajátságait, hordképességet, ellenállóképességét. A mikor az agyra bizonyos szellemi terheket kívánnak róni, ismernünk kell az agy minőségét, fogékonyágát.

A szervezet és szellemi állapot minőségére sokféle tényező gyakorolhat befolyást. Ilyen első sorban az öröklés. Tudjuk, hogy az elődöknek nemcsak testi, de szellemi tulajdonságai is átszármazhatnak az utódokra. A gyermekben feltaláljuk a szülők – vagy néha, mivel az öröklés ugrást mutathat (atavismus), a nagyszülők – egyes sajátságait még akkor is, a midőn azok korán elhalván, az utánzás, a szuggesztiós hatás lehetősége ki van zárva. Az első kultúrállamok, a melyek évszázadok óta küzdenek a civilizáció érdekében, az öröklésnél fogva finomabban organizáltak, fogékonyabbak a tudomány és művészet iránt. De az utód örökölhethi az elődök rossz, kóros tulajdonságait is.

Az elme-, idegbeteg szülők gyermekei vagy direkt öröklék eme bántalmakat, vagy más idegbajt, vagy bizonyos szervezeti és szellemi csökkent ellenállóképességet. Az ilyeneket öröklés által terhelt, neuropathiás, psychopathiás egyéneknek mondjuk, a mely állapot kifejezést nyer az u. n. testi és szellemi degenerációs tünetekben, a milyenek: a koponya, arcz, a test többi részének fejlődésbeli rendellenességei, a kedélyi mozgalmaknak a szélsőségek között való ingadozása, az impresszionabilitás, a túlérzékenység, vagy a kedélyi, ethikai, morális élet eltompulása, az exczentricitásra, beteges képzelődésekre való hajlam stb. Olykor az öröklés terheltség csak latens s nem is realizálódik, ha a kedvezőtlen alkalmi okok nem állnak elő. De nem minden öröklés által terhelt egyén lesz elme- vagy idegbeteg, sőt egyes ilyen terhelt családokban zseniális egyének is előfordulnak, a midőn a családnak jóformán minden tehetsége egy individuumban összpontosul. Erre példa Schopenhauer is. Az, öröklés által terhelt egyének lehetnek kiváló szellemi képességűek, de szellemileg fejletlenek is. A tanuló ifjúság csoportjában elég nagy számban fordulnak elő ilyen neuropathiás egyének, a mi Dr. Schuschny Henrik egészségügyi tanárnak abbéli észleleteiből is kiténik, hogy az általa vizsgált tanulók 49,2%-ánál voltak szervezeti szabálytalanságok és 52,6%-nál határozottan kons tatáltak az idegesség tünetei.

Befolyást gyakorolnak a szellemi élet fejlődésére: a tellurikus, klimatikus viszonyok, ama milieu, a melyben a gyermek születik és nevelkedik, a nevelés, az iskola. A nevelésnél, a tanításnál fontos szerepe van az utánzásnak, a szuggeszióknak. A meglevő képesség mellett ethikai, morális, műérzésünk ezen alapon formálódik ki. A helyes nevelés képes a neuropathiás alkatból kicsírázó ferdeségeket elnyomni, korrigálni.

A szervezeti, szellemi ellenállóképesség alapjául, a mely alkalmassá tesz később az élet viharával való megküzdésre, már a gyermekkorban kell letenni.

Midőn a fiatal agynak szellemi munkával való megterheléséről van szó, figyelemmel kell lennünk arra is, hogy a középiskolai tanítás épen összeesik a serdülés (a pubertás) időszakával. A serdülés pedig, tudjuk, a szervezeti és szellemi élet átalakulásával, többé-kevésbé kifejezett rázkódtatásával jár. A koponya az első 7 életévig fejlődik, ekkor szünet következik be s a serdülés időszakában újra növekszik az agy és teljes kiformalódását csak a 20-as évek felé éri el. De a serdülés időszakában a nemi élet ébredése az érzetek körében újabb forrongást idéz elő. Az elme- és idegbetegségek aetiológiájában nagy szerepe van a serdülésnek. A meglevő dispositió mellett ekkor szoktak többnyire először megnyilvánulni az epilepsias, hysterias rohamok, egyéb ideges tünetek, az elmezavar többféle alakja.

Mindebből az következik, hogy a fiatalkor szellemi munkájának kimérésénél bizonyos óvatossággal kell eljárunk. Gondoskodni kell

hogy a rendellenes szervezet túlságosan meg ne terheltesse s a gyengébb ellenállóképesség mellett az ideg- vagy elmebaj ki ne fejlődjék.

Felmerülhet az a kérdés, nem volna-e helyes ezen rendellenes szervezetű, idegrendszerű egyéneket az iskolából kizárni?

Azt hiszem, ez nem lenne igazságos eljárás. Hiszen ezek akaratauk ellenére nyertek ilyen szervezetet s nekik is joguk van követelni a társadalomtól, hogy az önálló megélhetésre, pályára jogosító kvalifikációt megszerezhessék, különösen akkor, a midőn a kvalifikációnak túlzott követelése mellett alig van pálya, a hol a középiskolai tanulmány meg ne kívántatnék. Az eliminálásnak szerintem ott lenne helye, a hol magasabb kiképzésről van szó (pl. az egyetemi tanításnál).

A nevelés, a tanítás terén leghelyesebb módszer az *individualizálás*. Az ismeretek megszerzését, öntudatos alkalmazását, az értelmi képesség fejlesztését célzó tanítás csak akkor nem káros, ha az agyati képességeinek határán túl nem terheli. Minden szakember tudja, hogy az ideg- és elmebajok aetiológiájában szefepet játszik a szellemi túlterhelés, megerőltetés is. A szellemi munka mennyiségének meghatározása azonban nehéz, mert individuális viszonyoktól függ.

Habár újabban mutatkozik is törekvés a szellemi minőség szerint való csoportosításra, a mi kifejezést nyer a gyengébb tehetségű egyének külön oktatásában, a mely irányzat megvalósítása körül hazánkban Dr. Náray-Szabó Sándor vallás- és közoktatásügyi miniszteri osztálytanácsos szerzett nagy érdemeket s oldala mellett kiváló tevékenységet fejt ki Dr. Sarbó Artúr egyetemi magántanár és Dr. Ranschburg Pál ideg orvos: annak szigorú keresztülvitele csaknem lehetetlen. Csak ha futólagos csoportosítást akarunk végezni: megkülönböztethetjük a normális egyének átlagát, az elkésett szellemi fejlődésűeket, a fiziológikus határok közt levő szellemileg korlátozottakat, az elme gyöngéket, dégenérait, neuropathiás egyéneket és a magasabban organizált zseniálisokat. Nehéz az ilyen szeparálás egyrészt azért, mert az a tanítási módszer egységét felbontaná, másrészt, mivel a társadalomra nagy tervekkel róna.

Módot kell tehát keresni a helyes középút megválasztására. Nem szabad a szellemi közép átlagmértékét magasra emelni. Nem a tehetségek extréméit, hanem a tömeg átlagos szellemi erejét, munkaképességét kell irányadónak venni.

A középiskola célja az általános ismeretek megszerzése, az értelmi képességek fejlesztése s a tovább kiképeztetésre való alap megvetése. A középiskolában szerzett ismeretek egy jó részét az egyén az életben nem értékesítheti, egy része teljesen elmosódik. De a kiválóbb elméjű egyén szellemi szükségletét úgy is ki fogja elégíteni az iskola keretén kívül is. Épen ezért időt kell engedni az önképzés lehetőségére, hogy a speciális tehetségek hajlamaiknak megfelelő irányban is fejlődhessenek.

A fiatal elme nemcsak az iskolából szerez benyomásokat, de a mindennapi élet különféle fázisából is. Az emlékezet tartalmát alkotó

képzetsorozatok legnagyobb része, Kraepelin szerint körülbelül 70%-a a gyermekkorból származik. Időre van szükség továbbá a család körében el nem sajátíthatott nyelvek tanulására, valamint a fejlődő szervezetnek, agynak a kellő kipihenésre.

Szerény nézetem szerint a mostani középiskolai rendszer túlságosan sok munkát hárít a szervezetre és pedig nem a tananyag mennyisége, mint inkább az alkalmazott módszer révén. A középiskolákban tanított tantárgyaknak az alkalmazásban levő tanterv szerint való beosztása nem vesz igénybe annyi időt, hogy ez által az agyat mértéken túl terhelné, mert a 4 alsó osztályban 28, a felsőben 30 heti órát megbírhathat a fiatalság, de a tanításnál követelt módszer kivitele által válik terhelővé. Eltekintve attól, hogy a középiskolában vannak egyes tárgyak, a melyek ha az ismeretszerzés szempontjából nem is mondhatók feleslegeseknek, de olyanok, a melyek helyett a gyakorlati életben jobban értékesíthető és az elmét épen úgy vagy még jobban fejlesztő más természetűek inkább volnának taníthatók. Milyen ólom-súlylyal nehezednek a tanuló vállaira a mértéken túl követelt házi feladatok, tisztázatok, a kalligrafiára való törekvés. Hány gyermek kénytelen nemcsak nappalát, de éjjelét is feláldozni, hogy feladatát elkészíthesse.

Egy további káros tényező a szertelen sok memorizálás. A memorizálásra való képesség egyéni dolog és egyáltalában nem kritériuma az intelligenciának. Vannak nagyon kiváló elmék, a kiknek valóságos feladat a szóról-szóra betanulás. Igaz ugyan, hogy a memorizálás mérsékelt formában a memóriát begyakorolja, szótöbbséget gyarapítja s a stílus szépségére az alapot megvetheti, de nem szabad elfelejteni, hogy túlhatva, tanulók egy nagy részére valóságos teher s teljesen célszerűtlen, mert hiszen tanulás, olvasásközben is növekszik az ismeretek, a kifejezések száma, egy-egy szó, mondat ügyis megtapad az emlékezetben s nem is szükséges, hogy bárkinek excentrikus stílusát ráerőszakoljuk a tanulóra. Ez utóbbit azért jegyzem meg, mert egyes helyeken túllépik a memorizálás szükségességének határát. Úgy hallom, bár nem akarom elhinni, hogy a fővárosban is van intézet, a hol a fejlettebb korúaknak még azon tárgyakat is szórul-szóra kell betanulniok, a hol az értelmi képességnek van szerepe, sőt így kívánnák a történelmet is. Ha ez valóban így lenne, ezt közveszélyes cselekménynek kellene minősítenem, a mely megtorlást kíván.

Az imént vázolt eljárás az agyra felesleges munkatöbbletet ró, a mi a tanulást arra kényszeríti, hogy a nyugalomra, esetleg az alváásra szánt időt rabolja el. Ha most még a szervezet gyengébb is, mi fog bekövetkezni? A pihenésre szánt idő megrövidülése, a testmozgás hiánya, az étvágy csökkenése, hiányos táplálkozás, kimerüléssel járó álmatlanság, a (funkcionális zavarok egész sora, neurasthenia, hysteria, sőt elmebetegség. A neuropathiás alkat, a serdülés időszaka és a szellemi megerőltetés összetetalálkozása sokszor az egész élet folyamára kiható káros következmények forrása lehet.

Több ízben hallottam a pedagógusok részéről ama állítást, hogy az iskolában ritkán észlelik az idegességet. Erre azt kell megjegyeznem, hogy az iskolában a tanuló a fegyelem okozta pszichikus feszültség, a szuggesztió befolyása alatt állván, nem mutatja a valót. Hiszen minden nap tapasztalhatjuk, hogy az ideges egyén állapota a külső behatások alatt mennyire változhat s az orvos, a ki egyéniségével főlényt tud gyakorolni betegére, már egyszerű megjelenésével megszüntethet bizonyos tüneteket. Az orvos, a család meghitt tanácsadója, bizalmasa annál élénkebben láthatja a tanulónál a reakciót s tapasztalhatja, hogy az iskolás fiatalság körében elég az ideges.

Mindezzel nem azt akarom mondani, hogy az idegesség egyedüli vagy leggyakoribb forrása az iskola, mert hiszen egy és ugyanazon időben többféle tényező gyakorolhatja befolyását, de az iskola is akkor, ha a tanításnál alkalmazott módszer nem helyes. Az iskolai tanítással egyidejűleg érvényesül a gyermekeknek ama eléggé el nem ítélt közfelfogásból eredő megterhelése, hogy a műveltséghez tartozik a zongora, esetleg rajz vagy festés tanulása, a mikor aztán a tehetség hiánya dacára valóságos sanyargatások közepett vonják el a tanulónak a pihenésre maradt csekély idejét.

Nem kívánok itt a Társadalomtudományi Társaság által körözött kérdések mindegyikére véleményt nyilvánítani, mert hiszen e tárgyhoz még többen fognak hozzászólni. Csupán egyesekre szándékom röviden reflektálni. Nézetem szerint a középiskolákban a görög, de különösen a latin nyelv tanítására kellenél több órát fordítanak. Igaz, ugyan, hogy egyes alapismereteink és fogalmaink a görög, a latin nyelvhez tapadnak s az ó-kori műveltség szelleme bennünk is impulzusokat fakaszt a szép megismerésére, de azt hiszem, a tanulósnak alig marad egy kis töredéke, a mely a latin vagy épen a görög szerzők munkáinak szépségét eredetében tudná élvezni. Ezen nyelvek behatóbb tanítása az egyetem körébe tartoznék. Elég, ha a tanuló csak az alapismereteket sajátítja el a latinból. Az erre most szánt időnek egy részét inkább azon ismeretek megszerzésére kellene fordítani, a melyek a mindennapi életben mint tájékoztatók (némi technikai, gazdasági, jogi, szociális ismeretek) szükségesekek.

Magam részéről minden esetre czélszerűbbnek tartanám egy lépéssel haladni a realiztikus tárgyak felé, de úgy, hogy az sem az értelem, sem a kedély rovására ne történjék. A kedélyi szféra fejlesztése egyik olyan fontos, majdnem életszükséglete az embernek, hogy e nélkül az életet kellemesnek, szépnek nem is tudnám képzelni. A humanisztikus tárgyak egy részét, a költészetet, az irodalmat nem tartanám redukálónak. Az életet nem szabad szépségeitől megfosztani. A kedélyi kör és az értelmi képesség összhangja együtt legfőbb physiologikus karaktervonás, míg a kettő diszharmóniája egyenesen kóros tünetény. Az ideális gondolkodás még nem pathologikus. Természetesen itt sem szabad túlzásba csapni. A mérsékelt realiztikus irány az egészséges,

józan gondolkodást segíti elő, a minek egyik legfontosabb alapját a századokban vezérszerepet játszó természettudományok képezik.

Végül azon kérdésre: indokoltnak tartom-e azt, hogy a gyermek egészségesebb értelmi fejlesztése okából társadalmi akció indíttassék, kijelentem, hogy ezt nem csak teljesen indokoltnak, de szükségesnek is tartom, sőt azt hiszem, hogy a Társadalomtudományi Társaság által megindított mozgalom egy szebb és egészségesebb jövőnek előhírnökét fogja képezni. (Éljenzés és taps.)